

УДК 81'367(477)"19"/"20"

О. В. Яцук

**ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ
АКСІОЛОГІЧНОЇ ФУНКЦІЇ НАПІВПРЕДИКАТИВНИХ
АПОЗИТИВНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТОТВОРЕННІ
УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ КІНЦЯ ХХ - ПОЧ. ХХІ СТ.**

У статті проаналізовано лінгвостилістичні виражальні засоби аксіологічної функції відокремлених компонентів речення, зокрема напівпредикативних апозитивних, які побутують у художніх прозових текстах кінця ХХ- поч. ХХІ ст.

Ключові слова: напівпредикативна апозитивна одиниця, виражальні засоби, аксіологічна функція, мовотворчість.

Концептуальні положення результатів теоретико-практичних досліджень, присвячених питанням лінгвостилістики, утворюють цілісну систему, зумовлену тенденцією до вивчення засобів вираження та граматичних типів функціонування мовних одиниць, які є складовими компонентами мовотворчості – „якісно нового, оригінального в галузі вербальних способів вираження сприйманої дійсності” [2, с. 6]. Беззаперечними майстрами моделювання мовної картини світу є українські пись-

менники кінця XX – поч. XXI ст., твори яких „постають як художньо-естетичний код з набором екстралінгвальних параметрів (світогляд, розуміння й відчуття людини і світу, емоційні домінанти та ін.) і комплексу мовно-виражальних засобів” [3, с. 27]. Крім цього, в означених текстах привертає увагу дещо вільне використання правописаними лексемами, „мовний бунт” (за визначенням Н. М. Сологуб) тощо.

З огляду на викладене, *актуальним* є питання вивчення лінгвостилістичних особливостей художніх творів українських письменників зламу XX–XXI ст.

В україністиці теоретичні засади опису одиниць мови в лінгвостилістичній парадигмі, закладені О. О. Потебнею, поглиблювали І. Г. Чередниченко, В. С. Ващенко, В. М. Русанівський, С. І. Дорошенко, а також їхні послідовники В. А. Чабаненко, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, О. Д. Пономарів, С. П. Бирик, І. Я. Завальнюк, П. С. Дудик, А. П. Загнітко, Н. В. Гуйванюк, Г. М. Вокальчук, І. М. Кочан, М. С. Зарицький та інші дослідники.

На сучасному етапі функціонування лінгвостилістики активно вивчають різні засоби маркування мовних одиниць художнього стилю загалом й літератури означеного періоду зокрема, у якій значні виражальні можливості мають синтаксичні одиниці як „стилістичні маркери”, що актуалізують авторський задум, увиразнюють його та інтенсифікують.

Однак в україністиці відсутнє комплексне дослідження, присвячене вивченню лінгвостилістичного потенціалу так званих напівпредикативних субстантивних одиниць, зокрема апозитивних.

Мета нашої статті – виявити та описати лінгвостилістичне представлення напівпредикативних апозитивних одиниць (далі – НАО) для реалізації аксіологічної функції як особливого лінгвокультурологічного поняття, що зумовлює вибір мовних засобів, а також є способом мисленнево-мовленнєвої діяльності людини [4, с. 40].

НАО, що побутують у художніх текстах порубіжжя XX–XXI століть, властива аксіологічна функція на позначення здебільшого осіб, рідше – предметів, а також із метою самооцінки персонажів. Використання аксіологічної функції зумовлено такими особливостями відокремлених субстантивних напівпредикативних одиниць: емоційність НАО; описовий характер визначальних рис осіб, особливостей предметів за оціннісною шкалою – позитивне/негативне, добре/погане, що формувалися упродовж віків у процесі пізнання навколишнього світу і модифікуються в інші оцінні значення залежно від суспільної чи соціальної оцінки певної епохи, конкретних інтересів, індивідуальних оцінок мовців [11, с. 195]; переносне значення НАО за оцінкою щодо означуваного компонента у прямому значенні; перевага атрибутивних компонентів оцінного значення у складі відокремлених одиниць.

Аксіологічна функція представлена такими виражальними засобом НАО:

1) **лексичні засоби**, яким властива низка різних відтінків значень, зокрема оцінно-іронічне, оцінно-викривальне, зневажливе, негативно-оцінне та ін. значення НАО, напр.: ... *він, сірома, мусить оце тягти всю державу на свосму горбі, і ще ж невідомо, як там воно буде на нових виборах* [19: В. Шкляр, с. 12] → *він – сірома*;

2) **словотвірні засоби**:

– суфіксальний спосіб творення (форманти пестливості **-ик-**, **-ок-**, **-иськ-**, **-усь-** надають стрижневою компонентів НАО, а відтак і контексту, позитивного, жар-

твіливого, співчутливого значення), напр.: *Вона зіщулюється, спазматично ридас, і так проходять їхні дні і ночі, ночі і дні вже довгих п'ять років, відтоді, як вона, колись бідне сільське дівчисько, зажадала побутової розкоші...* [15: С. Процюк, с. 20] → вона – колись бідне сільське дівчисько,

– лексико-семантичний спосіб творення (позитивно забарвлена лексема „тату-ньо” у структурі НАО набуває негативно-іронічного значення) → образно-експресивний засіб (описовий перифраз), напр.: *У просторому кабінеті за безмежним столом сидів сам товариш Бобрик – рідний татуньо нашої області, перед яким тряслися всі* [1: Ю. Винничук, с. 174] → товариш Бобрик – рідний татуньо нашої області,

– словоскладання, напр.: ... *били екекутори в академії щоднини його, студея-життєслоба, бо вельми zelo вживав він аква віта, тобто оковиту, шохав і курив тютюн, навіть у дні всевеликого посту* [8: В. Кожелянко, с. 16] → він – студей-життєслоб (атрибутивний компонент „жителюбо” у структурі НАО надає їй іронічного значення (лексичний засіб інтенсифікації),

– суфіксальний спосіб творення (формант **-ак-** згрубілого значення, форманти **-атк-**, **-унк-** зменшено-пестливого значення; зменшено-пестливий формант **-ельк-** в іронічному значенні) + основоскладання (неологізм за діяльнісною ознакою), напр.: *У м'який Остапів мозок тихо вкрадається другосортність і жах перед цією жінкою, що така незмірно далека [...] від його колишніх однокласниць – любительок соляничкового насіння, цих милих, найвщих вічнолузальниць...* [13: С. Процюк, с. 34] → ти – підстаркуватий беззю;

4) образні засоби:

– метафора, напр.: ... *вперед, Тамерлане, веди мене [...], свого голого онука, котрий належить до тих, що досягнуть успіху, бо вірять у воскресіння мертвих...* [18: В. Шкляр, с. 29] → я (онука Тамерлана) – твій голий онук,

– епітети у функції атрибутивних компонентів у структурі НАО, напр.: ... *до Облі у цей час не без успіху залицявся другий секретар міськкому комсомолу – слизький на вигляд чорнявий парубок...* [6: О. Іранець, с. 37] → другий секретар міськкому комсомолу – слизький на вигляд чорнявий парубок,

– ампліфікація, напр.: ... *сина рік тому знайшли мертвим у тому ж таки під їзди, після чого весь будинок полегшено зітхнув – так він усіх дістав, той малий байстрюк з кривими ногами і фатальним набором хромосом* [5: Іздрик, с. 44] → він – той малий байстрюк з кривими ногами і фатальним набором хромосом;

5) образно-граматичні засоби: префіксальний спосіб творення стрижневого компонента формантом **напів-**, що надає НАО неповноти значення, + ампліфікація, напр.: ... *він шовов пританцьовуючи, цей напівбог, напівчоловік, напівфан, що невідомо чи свідомо змущував поштиво дриготіти драбля жіночих грудей, молодичь, які готували придане своїм донькам...* [16: О. Ульяненко, с. 23] → він – цей напівбог, напівчоловік, напівфан;

6) посднання кількох засобів:

– лексичний засіб (вживання діалектизмів у структурі НАО: „гицлик” – шкіряний гудзик, розтапований на підборах для зручності знімання чобіт) + фонетичний засіб (збереження особливостей діалектичної вимови: приставний /в/), напр.: ... *ян-*

голи ці, гицлики неслухняні, вороняками вбидвома настерігають, що я зроблю, як ворухнуся... [12: В. Медвідь, с. 28] → *яголи ці – гицлики неслухняні*.

– словотвірний засіб (суфіксальний спосіб творення, представлений формантом **-ицьк-**) + морфологічний засіб (зміна графеми жіночого роду на графему середнього роду, яка виражена за допомогою флексії **-о**), напр.: ... *Нюська, курвисько, пронюхала про наркотики...* [16: О. Ульяненко, с. 33] → *Нюська – курвисько* (поєднання засобів двох рівнів мови обумовлено стилістичною метою – пом'якшити лексичне значення НАО, виявити певний позитив у ставленні до персонажа-жінки),

– лексичний засіб (іронічно-оцінне значення) + словотвірний засіб (лексико-семантичний спосіб творення), напр.: ... *його шукають всією Україною, та й південною Росією, а він тут, майже на місці злочину, у Чернівцях... ходить собі, пес такий...* [9: В. Кожелянко, с. 39] → *він – пес такий*,

– лексичний засіб (негативно-оцінне значення, жаргонізм у функції НАО) + фонемно-графічний засіб (збереження звукового складу вимови представника соціального прошарку), напр.: ... *Никодим [...] засунув руки до кишень, сидів в обтягнутих штаних дудкою, у червоній до непристойності сорочці, поки Михайло не оговтався, підняв був руку, облизив, мляво опустив руку і вихлюпнув йому, брательніку, горілку в лице* [17: О. Ульяненко, с. 25] → *він – брательнік*,

– лексичний засіб (позитивно забарвлені лексеми в структурі НАО, антонімічні відношення між означуваним компонентом та НАО) + образно-синтаксичний засіб (однорідні ряди НАО, що створюють ефект нагнітання смислу реченневої конструкції завдяки ампліфікації), напр.: ... *насправді ми, люди, нічого не тямимо, як сліпі кошенята, на вибоїстих і небезпечних шляхах пошуку таких невинувато-пафосних абстракцій, як щастя, таких підозріло-недолугих формулювань, як спокій, таких наївно-небезпечних понять, як гармонія ...* [14: С. Процюк, с. 15] → 1) *такі невинувато-пафосні абстракції – як щастя*, 2) *такі підозріло-недолугі формулювання – як спокій*, 3) *такі наївно-небезпечні поняття – як гармонія*,

– лексичний засіб (емоційно забарвлена лексика у структурі НАО) + синтаксичний засіб (НАО представлена синтаксично нерозкладним словосполученням щодо означуваного компонента), напр.: ... *примчала з Києва їхня доня, дитя непутяще, гостювала за два-три дні, бігала на танці, водила Бахмачем тічку та й зникла* [7: В. Кашка, с. 37] → *їхня доня – дитя непутяще*,

– словотвірний засіб (суфіксальний спосіб творення стрижневого компонента НАО із стилістичною метою (формант **-к-** виражає значення згрублості (*дівка*); **-опат-**, **-ник-**, **-ак-** вказують на особу за станом, поведінкою (*психопат*, *грішник*, *дивак*); **-ух-** позначає особу за вдачею, виражає позитивно забарвлене значення (*щебетуха*); префіксально-суфіксальний спосіб творення стрижневого компонента НАО: афікси **недо-**, **-ок-** вказують на неповноту ознаки (*недоросток*)) + образно-експресивний засіб (епітети, виражені атрибутивними компонентами), напр.: ... *хотілося запитати сусідку Оксану – біловолосу щебетуху, як їй вдається жити з двома чоловіками одночасно...* [10: М. Магіос, с. 16] → *сусідка Оксана – біловолоса щебетуха*,

– словотвірний засіб (основоскладання стрижневого компонента НАО, дієслівна частина якого вказує на негативну рису характеру особи) + образно-експресивний засіб (оксиморон), напр.: *Дядечко Толя [...] зустрів мене так радо, ніби я, про-*

фесійний зірвіголова, щойно повернувся від кремлівського мовзолею [18: В. Шкляр, с. 18] → *я – професійний зірвіголова*,

– лексичний засіб (позитивно-оцінне значення) + образно-граматичний засіб (контекстуальні компоненти – предикатно-додаткові – надають НАО значення персоніфікації), напр.: ... *вона, істина, змушує писати правду* [8: В. Кожелянко, с. 43] → *вона – істина*,

– морфологічний засіб (грамема жіночого роду використовується на позначення чоловічої статі у зв'язку із означуванням компонентом, який виконує диференційну функцію; оцінну семантику виражають атрибутивні компоненти, підсилені подекуди частками) + синтаксичний засіб (НАО представлена нерозкладним словосполученням), напр.: ... *жив там близько дядько Патрат, дуже вредна людина...* [12: В. Медвідь, с. 146] → *дядько Патрат – дуже вредна людина*.

Отже, проаналізувавши лінгвостилістичні засоби відокремлених компонентів речення, можемо стверджувати, що найчастотнішими для реалізації аксіологічної функції НАО є **образні засоби** (перифраз, метафора, оксиморон, метонімія, уособлення, персоніфікація, ампліфікація, епітети); **лексичні засоби** (лексичне значення НАО (іронічне, оцінне, оцінно-іронічне, викривальне, оцінно-викривальне, позитивне, негативне, негативно-оцінне, зневажливе, описове, позитивно-оцінне, цинічне), лексика НАО за стилістичною диференціацією (емоційно забарвлена лексика у структурі НАО), лексика НАО за вживанням, функціональним призначенням (діалектизми, жаргонізми, неологізми), групи слів структури НАО за лексичним значенням (антоніми)) та **словотвірні засоби**, способи творення слів (суфіксальний спосіб творення, префіксальний, префіксально-суфіксальний, лексико-семантичний, словоскладання, основоскладання). Значно менші можливості для представлення аксіологічної функції досліджуваних синтаксичних одиниць властиві **фонемно-графічним засобам** (збереження звукового складу вимови персонажа за соціальним статусом, місцем проживання, видом діяльності, виділення іншим шрифтом, лапками); **морфологічним засобам** (вказівний займенниковий прикметник зі зневажливим значенням, модифікації числової грамеми та грамеми роду) та **синтаксичним засобам** (синтаксично нерозкладні словосполучення, однорідні ряди).

Література

1. *Винничук Ю.* Діви ночі : [роман] / Юрій Винничук. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2003. – 262 с. – (Першотвір).
2. *Вокальчук Г. М.* Словотворчість українських поетів ХХ століття : монографія / Г. М. Вокальчук ; [відп. ред. С. Я. Ермоленко]. – Острого : Національний університет „Острозька академія”, 2008. – 536 с.
3. *Дегтярьова І.* Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози / І. Дегтярьова // Українська мова. – 2009. – № 3. – С. 27–38.
4. *Дырин А. И.* Ценность как лингвофилософская категория языка / А. И. Дырин // Вестник МГОУ. – Серия „Лингвистика”. – 2011. – № 3. – С. 34–40.
5. *Іздрик.* Воцпек & воцпекурсія / Іздрик. – Львів : Кальварія, 2002. – 204 с.
6. *Ірванець О.* Рівне / Ровно (стіна). Нібито роман / Олександр Ірванець // Кур'єр Кривбасу. – 2001. – № 137. – С. 3–75; № 138. – С. 38–74.

7. Кашка В. Житло. Роман-робітня / Володимир Кашка // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – № 170. – С. 18–71; № 171. – С. 3–59; № 172. – С. 3–61.
8. Кожелянко В. Конотоп / Василь Кожелянко // Сучасність. – 1999. – № 11. – С. 10–71.
9. Кожелянко В. Людинець. Роман (Людинець пана Бога) / Василь Кожелянко. – Львів : Кальварія, 2001. – 182 с.
10. Матіос М. Життя коротке / Марія Матіос. – Львів : Кальварія, 2001. – 236 с.
11. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : [підручник] / Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. ; [за ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
12. Медвідь В. Кров по соломі : [роман] / В'ячеслав Медвідь. – Львів : Кальварія, 2002. – С. 15–352.
13. Процюк С. Інфекція / Степан Процюк. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2002. – 196 с.
14. Процюк С. Тотем : [роман] / Степан Процюк // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – № 178. – С. 3–67; № 179 – 181. – С. 34–95.
15. Процюк С. Шибениця для ніжності : [повість] / Степан Процюк. – Тернопіль : Джура, 2001. – 200 с.
16. Ульяненко О. Син тіні : [роман] / Олесь Ульяненко // Кур'єр Кривбасу. – 2002. – № 146. – С. 3–80; № 47. – С. 9–85.
17. Ульяненко О. Сталінка / Олесь Ульяненко // Ульяненко Олесь. Сталінка: [роман, оповідання]. – Львів : Кальварія, 2000. – С. 7–96.
18. Шкляр В. Елементал : [роман] / Василь Шкляр // Сучасність. – 2002. – № 2. – С. 6–85.
19. Шкляр В. Ключ : [роман] / Василь Шкляр // Сучасність. – 1999. – № 5. – С. 6–59; № 6. – С. 9–59.

Yatsuk O. Linguostylistic presentation of axiological function of halfpredicative appositive units in the Ukrainian fictional texts of the end of the 20th - beginning of the 21st centuries

The article deals with the analysis of linguostylistic expressive means of axiological function of halfpredicative sentence components, mainly halfpredicative appositive units, which are very common in the Ukrainian fictional texts of the end of the 20th - beginning of the 21st centuries.

Key words: halfpredicative appositive unit, expressive means, axiological function, language creativity.

Яцук О. В. Лингвостилистическое представление аксиологической функции полупредикативных аппозитивных единиц в художественном текстообразовании украинской прозы конца XX-нач. XXI в.

В статье проанализированы лингвостилистические средства аксиологической функции обособленных компонентов предложения, в частности полупредикативных аппозитивных, которые используются в художественных прозаических текстах конца XX-нач. XXI в.

Ключевые слова: полупредикативная аппозитивная единица, выразительные средства, аксиологическая функция, языкотворчество.